

מקשה הגמרא: ואיפוך אמא – שמא סדר היום הוא להיפך, שבחצי
היום הראשון יקראו בתורה ובהפטרה ויבקשו רחמים, ובחצי היום
השני יעיינו במעשי העיר. משיבה הגמרא: לא קלקא דעתך – לא
יתכן לומר כן, דכתיב בעת שעלו ישראל מן הגולה (עזרא ט ד),
שאומר עזרא ואלי יאספו כל חרר בדברי אלהי ישראל על מעל
הגולה וגו' ואני ישב משומם עד למנחת הערב – היו באים אלי
הטובים שבהם לספר על חטאי אנשי הגולה, להפרישם מכך, ואני
יושב מבוהל ושומע דבריהם עד למנחת הערב, וכתיב לאחר מכן
(פסוק ד), וּבְמִנְחַת הָעֶרֶב קָמְתִי מִתְעַנְיָהּ (ומצערין) ובקראי בגדי
ומעילי וגו' ואפרשה כפי אל ה'. ומכאן לומדים שבחצי היום
הראשון יש לעיין במעשי העיר, ובמנחת הערב (אחר חצות)
להרבות ברחמים.

הגמרא דנה בגדר איסור רחיצה: אמר רפרם בר פפא אמר רב
חסדא, כל מקום שאסרו חכמים רחיצה וטעם האיסור הוא משום
אכל, כגון תשעה באב שמתאבלים בו על חורבן הבית, ואכל שמת
אחד מקרוביו, אסור לרחוץ בין בחמין בין בצונן, וכל מקום שאסור
הרחיצה הוא משום מניעת תענוג, כגון תענית צבור שגזירים
חכמים כדי שישבו הציבור בתשובה ויצטער על מעשי, בחמין
אסור, ובצונן מותר.

אמר רב אידי בר אבין, אף אמן נמי תנינא – אף אנו שנינו כן
במשנתנו לגבי תענית ציבור, ונעלין את הפרצאות משום
שאסור להתרחץ בהם, וסתם מרחצאות הם של מים חמים, משמע
שבצונן מותר, ומה בא רב חסדא לחדש? אמר ליה אבין, מנין לך
דיוק זה, וכי אי אף בצונן אסור, סוקרין את הנהרות מכני ליה
למיתני – היה למשנה לכתוב לעצור את הנהרות וליבשם כדי
שלא ירחצו בהם, ודאי שלא, ואם כן לעולם יתכן שהאיסור הוא
אף בצונן, ורק לגבי מרחצאות שאפשר לנעלם כתבה המשנה
לעשות כן. אמר רב שישא בריה דרב אידי, אמא שהקשה ממשנתנו
הכי קשיא ליה – כך הוקשה לו, מכדי תנן – הלוא כבר שנינו אסור
ברחיצה, וסתם רחיצה היא בין בחמין ובין בצונן, אם כן נעלין את
הפרצאות למה לי – מדוע ראה התנא צורך לכפול את הדין
במשפט זה. אמא לאו שמע מינה שכוונתו להדגיש שרק בחמין
אסור לרחוץ, אף בצונן מותר.

הגמרא מביאה ראיה לדברי רב חסדא, שבתשעה באב נאסרה
רחיצה אף בצונן: לימא מסייע ליה, שנינו בברייתא, כל חיבי
טבילות שהגיע זמן טבילתן, מובלין בדרך, בין בתשעה באב בין
ביום הכפורים, שטבילה בזמנה מצוה. ומבררת הגמרא: במאי –
באיזה מקוה הם טובלים, אי לימא – אם נאמר בחמין, טבילה בחמין
מי אימא – האם שייך לחמם מי מקוה, הלא מאחר ונותנם בכלים
לחממם, מים שאובין נינהו והם, ונפטלים לטבילה. אמא לאו ודאי
שטובלים בצונן, ומכל מקום רק חיבי טבילות, אין – הותרו לטבול
מחמת המצוה, ואילו איניש אחרינא – אנשים אחרים לא, ומוכח
שבתשעה באב אסורה רחיצה אף בצונן.

דוחה הגמרא: אמר רב הונא בר חמניא, לא נצרכה ברייתא זו
להתיר טבילה למחוייבים בה אמא לחמי טבירא, שהם מעיינות
חמים הכשרים לטבילה, ובהם התירו רק לטמאים החייבים
לטבול, אף בצונן יתכן שמותר לכל אדם לרחוץ.

שואלת הגמרא: אי הכי, שלדעת ברייתא זו מותר לכל אדם
לרחוץ בצונן בתשעה באב, אימא סיפא – אמור את הסיפא של
הברייתא ובאר אותה, אמר רבי תנינא סגן הכהנים, אף טמאים

שהגיע זמן טבילתם בתשעה באב לא יטבלו בו, לפי שפיר (וכדאי
וראוי) הוא בית אלהינו (בית המקדש) לאבד עליו – מחמת חורבנו
טבילה פעם אחת בשנה. ואי אמרת שרחיצה בצונן מותר לכל אדם,
אף הטמא ירחץ בצונן, ואינו צריך לאבד טבילתו. אלא ודאי
שרחיצה בצונן אסורה לכל אדם, ונחלקת ת"ק ורבי תנינא אם יש
להתירה לטמאים.

מתרצת הגמרא: אמר רב פפא, לעולם רחיצה בצונן מותרת לכל
אדם, ולא אסר רבי תנינא אלא טבילה בחמין, ומה שאמר שמאבד
טבילתו בתשעה באב, הוא פאתרא דלא שקיח צונן – במקום שלא
מצוה מקוה צוננת.

הגמרא מקשה על רב חסדא שהתיר רחיצה בצונן בתענית ציבור:
תא שמע, שנו חכמים בברייתא, בשאמרו לגבי תענית ציבור
שאסור במלאכה, לא אמרו אלא ביום, אבל בלילה מותר (וכפי
שהתבאר לעיל (ב)). ובשאמרו שאסור בנעילת הסנדל, לא אמרו
אלא בעיר, אבל כשמהלך בדרך חוץ לעיר, מותר. הא כיצד יעשה,
כאשר יוצא לדרך נועל, וכאשר נכנס לעיר חולץ. וכן בשאמרו
שאסור ברחיצה, לא אמרו אלא ברחיצת כל גופו, אבל רחיצת פניו
דין ורגליו מותר. מסימת הברייתא: וכן אתה מוצא במנודה
(שנידוהו בית דין) ובאכל. מדייקת הגמרא: מאי לאו – האם אין

כוונת הברייתא להשוות דינם של מנודה ואבל לתענית ציבור
אכולהו – לגבי כל החילוקים המוזכרים בברייתא, ולגבי רחיצה
שחילקו בין כל גופו לפניו ידיו ורגליו במאי עסקינן – באיזו רחיצה
מדובר, אי לימא – אם נאמר בחמין, פניו ורגליו מי שרו – האם
מותר לאבל לרחצם במים חמים, והאמר רב ששת, אבל אסור
אפילו להושיט אצבעו בחמין. אמא לאו כוונת הברייתא ברחיצה
בצונן, ובזה אסרה לרחוץ בתענית ציבור את כל גופו, ושלא
כדברי רב חסדא שהתיר בתענית ציבור לרחוץ את כל גופו בצונן.
משיבה הגמרא: לא, לעולם עוסקת הברייתא ברחיצה בחמין, ובזה
חילקה בין רחיצת כל הגוף לפניו ידיו ורגליו, אבל בצונן מותר
לרחוץ כל גופו, ודקא קשיא לך – ומה שקשה לך כיצד נפרש את
סיום הברייתא וכן אתה מוצא במנודה ובאכל, הרי אבל אסור
לרחוץ בחמין אפילו אבר אחד, השוואה זו אשארא קאי – עולה
על שאר הדינים שהוזכרו בברייתא, אבל כלפי רחיצה אין דינם
שוה, ואבל אסור בה אף בפניו ידיו ורגליו.

הגמרא מקשה על רב חסדא שאסר לאבל לרחוץ בצונן: תא שמע,
דאמר רבי אבא בהבן משום רבי יוסי בהבן, מעשה ומתו פניו של
רבי יוסי בן רבי תנינא, ורחץ בצונן כל שבעה ימי אבלותו. משיבה
הגמרא: היתם קשתכפוהו אכליו הוה – מתו בניו זה אחר זה וקודם
שהספיק לקום מימי אבלות הראשון החל להתאבל על השני, ולכן
התירו לו לרחוץ בצונן, אך לכל אבל אסורה רחיצה אף בצונן.
ומצאנו שהקילו בדינו של אבל שתכפוהו אבליו דתניא, תכפוהו
אכליו זה אחר זה, אם הכבד שער – גדל הרבה ומקשה עליו,
מיקל – חותך מעט ממנו בפתך, וכן מכבס את פסותו במים. אמר
רב חסדא, גזור הוא בפתך דרך שינוי, אבל לא כהרגלו במספריים,
וכמו כן מכבס את כסותו רק במים, ולא בנתר (גיר) ולא בחול,
שהדרך לכבס בהם מפני שמלבנים את הבגדים.

דעה החולקת על רב חסדא: אמר רבא, אבל מותר לרחוץ בצונן כל
שבעה ימי האבלות, מיד דתהו אבשרא וחמרא – כשם שמותר לו
להתענג באכילת בשר ושתיית יין.

הגמרא מקשה על רבא מברייתא: מיתניכי – הקשו בני הישיבה,

תענית דף יג עמוד ב תלמוד בבלי המבואר "שפה ברורה – עוז והדר" (ליום שלישי) קלה

לרב יצחק בריה ובנו, ודרש, יחיד שקיבל עליו תענית מתפלל
תפילה של תענית, ויחזיק אומרה, בברכה נפרדת בין ברכת גואל
ישראל לרופא חולי עמו ישראל. מתקין לה – הקשה רב יצחק, ובי
יחיד חשוב כל כך שיהיה קובע ברכה לעצמו – שיתקנו לו ברכה
מיוחדת להוסיף בתפילתו. אלא אמר רב יצחק, מזכירה בברכה
שומע תפילה, שמשמעות חתימתה על כל תפילה. וכן אמר רב
ששת, בשומע תפילה.
הגמרא מקשה על דברי רב יצחק, שאין היחיד חשוב להוסיף
ברכה לעצמו: מיתבי – הקשו בני הישיבה, שנינו בברייתא, אין
חילוק בין תפילת יחיד לצבור בתענית, אלא שזה יחיד מתפלל
שמונה עשרה ברכות, וכולל תפילת התענית בברכה שומע תפילה,
וזה יצבור מתפלל תשע עשרה ברכות, ומוסיף ברכה מיוחדת
לתפילת תענית. מבררת הגמרא: מאי יחיד, ומאי צבור. אילימא –
אם נאמר שיחיד הוא יחיד ממש – יחיד המתפלל, וצבור הוא שליח
צבור בחזרת התפילה, ובי הני – אותם ברכות שמזכיר שליח
ציבור בתענית הם תשע עשרה בלבד, הלא עשרין וארבע הן
זהם, כמבואר להלן (טו) שמוסיף שש ברכות. אלא לאו הכי קאמר
– ודאי כן כוונת הברייתא, אין בין יחיד וצבור תענית יחיד,
ליחיד שקבל עליו להחמיר בתעניתו כתענית צבור, אלא שזה
שקיבל תענית יחיד מתפלל שמונה עשרה ברכות, ומזכיר תפילת
תענית בשומע תפילה, וזה שקיבל חומרות תענית ציבור מזכירה
בברכה נפרדת ומתפלל תשע עשרה ברכות. מסיימת הגמרא: שפע
מיה, יחיד קובע ברכה לעצמו, שלא כרב יצחק.
משיבה הגמרא: לא, לעולם אימא לך – אומר לך שיחיד אינו קובע
ברכה לעצמו, וציבור הנזכר בברייתא הוא שליח צבור, ודקא
קשיא לך – ומה שקשה לך ששליח צבור עשרין וארבע מצלי – הוא
מתפלל, אפשר לישב שהברייתא עוסקת בשלש תעניות ראשונות
שמתענים הציבור, דלימא עשרים וארבע – בהם השליח ציבור
עדיין אינו מוסיף ברכות בתפילתו.
מקשה הגמרא: ולא – האם אכן בתעניות הראשונות השליח
ציבור אינו אומר עשרים וארבע ברכות, והא 'אין בין' קתני,
שנינו בברייתא, אין חילוק בין שלש תעניות ראשונות לשלש
אמצעיות, אלא שבאלו בראשונות מותרין בעשרים מלאכה, ובאלו
באמצעיות אסורין בעשרים מלאכה, ומשמע שאין ביניהם אלא
חילוק זה, הא לגבי אמירת עשרים וארבע ברכות בתפילה זה וזה
שוין, וכשם שנאמרות באמצעיות כך נאמרות בראשונות.
משיבה הגמרא: לעולם אפשר לומר שבתעניות הראשונות אין
השליח ציבור מתפלל עשרים וארבע ברכות, והתנא בברייתא לא
הוזכר את כל החילוקים הקיימים בין התעניות, אלא תנא ושייר –
שנה חילוק אחד והשאיר את השני. שואלת הגמרא: מאי שייר
דהאי שייר – איזה חילוק שייר עוד, שנוכל לומר ששייר אף חילוק
זה. ותו – עוד יש להקשות, והא 'אין בין' קתני, ומשמעות לשון זו
שלא שייר כלום. מתרצת הגמרא: אלא תנא באיסורי התענית קא
מירי – הוא עוסק, ואילו בתפילות לא מירי – אינו מדבר, ולכן לא
הוזכר חילוק זה של מנין הברכות בתפילה.
תירץ נוסף: ואי בעית אימא, באמצעיותא נמי לא מצלי עשרים
וארבע – אף בתעניות האמצעיות אין מתפללים כ"ד ברכות,
ולעולם אין חילוק בין ראשונות לאמצעיות לענין זה. מקשה
הגמרא: ולא – האם אכן אף באמצעיות אינו מתפלל עשרים
וארבע ברכות, והתנא, אין בין שלש תעניות שניות (אמצעיות)
לשבע אחרונות, אלא שבאלו האחרונות מותרין בפרפורת
וגזלין את התעניות, מה שאין כן באמצעיות. ומשמע שאין ביניהם
אלא חילוקים אלו, הא לכל דבריהן – בשאר דיני התענית זה וזה
שוין, וכשם שבאחרונות מוסיף השליח ציבור שש ברכות כך
מוסיף באמצעיות. וכי תימא קאמ נמי תנא ושייר – ואם תאמר
שאף כאן לא מנה את כל החילוקים הקיימים. והא 'אין בין' קתני,
ומשמעות לשון זו שאין חילוק נוסף. משיבה הגמרא: ותקשרא –
האם סבור אתה שלשון 'אין בין' דוקא הוא, ואין חילוק נוסף,

שנינו בברייתא: אין הבורגת רשאה (וחיבת) לנול את עצמה בימי
אבל אביה, שלא תתגנה, ויקפצו עליה לקדשה. ומשמע שרק
בוגרת אינה חייבת, הא נערה, שאינה עומדת עדיין להינשא,
רשאה – חייבת לנהוג דיני אבלות. מדייקת הגמרא: מאי לאו –
האם אין כוונת הברייתא להחמיר בוגרת ברחיצה כדי שלא תתנוול,
ובמאי – באיזו רחיצה, אילימא – אם נאמר רחיצה בחמין, האם
שייך לומר בזה אין הבורגת רשאה – שאינה חייבת לנהוג איסור
בכר, והאמר רב חסדא, אבל אסור אף להושיט אצבעו בחמין, וכיון
שחמור הדבר כל כך, מדוע נתיר לבוגרת שיכולה למנוע ניוולה
על ידי רחיצה בצונן, לרחוץ בל גופה בחמין. אלא לאו – ודאי
מדובר ברחיצה בצונן, ומבואר שאף היא לא הותרה אלא
לבוגרת, אך נערה ושאר אבלים אסורים בה, שלא כדברי רבא.
משיבה הגמרא: לא, לעולם רחיצה בצונן מותרת לכל אבל ובחמין
אסורה אף לבוגרת, ואין דברי הברייתא אמורים אלא אביחול
ופירכוס – לכחול סביב עיניה ולקלוע את שערה, שלכל אבלה
אסור ולבוגרת התירו.
ראיה לשיטת רבא שאבל מותר ברחיצה בצונן: לימא מסייע ליה,
האמר רבי אבא הבהן משום רבי יוסי הבהן, מעשה וסיתו בניו של
רבי יוסי בר חנינא, ורחץ בצונן כל שבועה ימי אבלותו. הרי שאבל
מותר ברחיצה בצונן. דוחה הגמרא: אמר, התיב בשתקפיהו אבלי
זה אחר זה, ולפני שהספיק לקום מאבלות בנו הראשון החל באבל
השני, ולכן התירו לו לרחוץ בצונן. אך סתם אבל יתכן שאסור
לרחוץ אף בצונן. ומצאנו שהקילו חכמים באופן זה, דתניא,
תקפיהו אבלי זה אחר זה, אם הכפיד שער – גדל ומכביד עליו,
מיקל – גזור ממנו מעט פתער, וכן מכבס את פסותו במים שלא
תסריח, אף שסתם אבל אסור בכר. אמר רב חסדא, לא התירו לו
לגזור שערו אלא פתער שהוא דרך שינוי, אבל לא כהרגלו
במספרים, וכמו כן אינו מכבס אלא במים, ולא בנתר (גיר) ולא
בחול ולא באהל (מין עשב), שדרכם ללכך את הבגדים, ורגילים
לכבס בהם.
דעה נוספת בשיטת רבא: אימא דאמר, אמר רבא, אבל אסור
לרחוץ בצונן כל שבועה ימי אבלות. שואלת הגמרא: מאי שנא –
במה שונה רחיצה בצונן ממשך וזין, שהאבל מותר בהם. משיבה
הגמרא: התיב פתחיה הוא דעבדי – מטרת שתית היין
ואכילת הבשר היא כדי להפיג ולשכוח צער, אך רחיצה אינה
אלא לתענוג.
הגמרא מביאה ראיה לשיטה זו: לימא מסייע ליה, שנינו בברייתא,
אין הבורגת רשאה (וחיבת) לנול את עצמה בימי אבל אביה, ומשמע
שדווקא בבוגרת הקילו הא נערה שעדיין אינה עומדת להינשא,
רשאה – חייבת לנול עצמה, ולכאורה כוונת הברייתא לאיסור
רחיצה, ובמאי, אילימא בחמין, האם אפשר לומר בזה שאין
הבורגת רשאה – שאינה חייבת לנהוג בכר איסור, והאמר רב
חסדא, אבל אסור אף להושיט אצבעו בחמין, ומדוע נתיר לבוגרת
שיכולה למנוע ניוולה בצונן, לרחוץ בחמין. אלא לאו כוונת
הברייתא להחמיר לבוגרת רחיצה בצונן. ומבואר שכל אבל אסור
אף בצונן כדברי רבא. דוחה הגמרא: לא, לעולם יתכן שרחיצה
בצונן מותרת אף לכל אבל, ואין דברי הברייתא אמורים אלא
אביחול ופירכוס – כלפי כחלת עינים וקליעת השער האסורים
לכל אבלה, והתירו לבוגרת כדי שיקפצו עליה לקדשה. אמר רב
חסדא, ואת אומרת – מבקש אביחול ופירכוס אסורים, ניתן ללמוד
שאבל אסור אף בתכבוסת בגדיו כל שבועה.
הגמרא מביאה את פסק ההלכה בנידון: והלכתא, אבל אסור לרחוץ
את כל גופו בין בחמין בין בצונן כל שבועה ימי אבלות, אבל רחיצת
פניו ורגליו, בחמין אסור ובצונן מותר. אבל לסוף גופו, אפילו
כל שהוא אסור. ואם משרתו בזה רק לעבר ולהעביר את הויהקא,
מותר.
הגמרא עוברת לדון בענין תפילת תענית (עננו) היכן נאמרת
תפילה, שואלת הגמרא: צלותא דתעניתא היכי מדברין – כיצד
והיכן מזכירים תפילת תענית בתפילה. אדרבא (והנהיג) רב הויה